

İLİM, HİKMET ve MARİFET

İnsan için uğrunda yorulmaya, sıkıntı çekmeye değer en hayırlı gaye, marifettir. Marifet yoluna adanmak, bilgelik uğrunda ortaya konulan iradî bir tavra işaret etmekte olup, gönüllü girilen bu yolda, gerekirse pek çok dünyevî zevk ve menfaatten mahrum kalmayı, çile ve zorluklara göğüs germeyi gerektirmektedir. Medeniyetimizi kuran bilgi tasavvurumuz ilim, hikmet ve marifet kavramlarıyla özetlenebilir. İlim sahibine âlim, hikmet sahibine hakîm ve irfan sahibine de ârif denilmektedir.

Ancak medeniyet tarihimizde “ilim” kavramı iki kez daralma ve iki defa da kırılma yaşamıştır. Birinci daralma tamamen dinî kaygılarla meydana gelmiştir. İslam’ın ilk asırlarında âlime ve ilme yüklenen mana sınırlıdır. Bir kısmına göre ilim; sadece hadislerden ve rivayetlerden, bazılarına göre sadece fıkhıtan ve istinbattan, diğer bir kısmına göre ise sadece Kur’an kıraatinden ibarettir. Bu tariflere göre çok hadis bilen veya çok güzel Kur’an okuyan ya da iyi fakih ancak âlimdir. Müslümanların daha sonraki dönemlerde diğer medeniyetlerle karşılaşması ve onlardaki hikmeti de kendi bünyesine alması neticesinde muhakkik denilen ulema ortaya çıkmış, bu da sadece bilginin malzemesine sahip olan değil aynı zamanda bilgiye ulaşmanın yollarını bilen âlim kabul etmemize sebep olmuştur. Bu aşamada âlimle müçtehit aynı kabul edilmiş ve sadece bilgi toplayan değil aynı zamanda o bilginin arka planına geçebilen hikmetini kavrayan ve o bilgiyle amel etmenin yollarını öğrenen olarak değerlendirilmiştir. Müçtehitle âlim eşitlenince içtihat kapısı kapatılarak, yeniden açılmasının şartları ağırlaştırılmış, ilimle içtihadın ayrışması yaşanmış, herkesin ben “âlimim” diyerek ortaya çıkması engellenmiş ve böylece ilim kavramı ilk daralmayı yaşamıştır.

İlim kavramındaki ikinci daralma ise ahlakî endişelerle yaşanmıştır. İlimle amel etmeyene âlim denilir mi tartışılmaya başlanmıştır. İlim, amel ve ihlas bütün olarak ele alınmış ve kimlere âlim denilip denilmeyeceği gündeme gelmiştir. Bu aşamada tekke ve medrese tartışmaları gündeme gelmiş ve tekke medreseyi öze vakıf olmamakla suçlarken, medrese tekkeyi zahiri bilmemekle itham etmiştir. Bilgi yüklenen insan gerçekten bütün ilimlere vakıf olsa “meleklerin kanatlarını gerdiği ve denizdeki balıkların bile dua ettiği” (Tirmizî, İlim, 19) kişi olacak mı, olmayacak mı? Âlimin maksadı dünya mıdır? Yoksa ilahi hakikate vasıl olmak, İlahi rızaya nail olmak mıdır? Takva ile ilim-amel ilişkisi nedir? tartışmaları ilmin ve âlimin yaşadığı ikinci daralmadır.

İlim kavramında yaşanan iki kırılmanın birincisi ilmi dini ve gayri dine ayrılmasıdır. Bu kırılmalar ilimle hikmeti, hikmetle marifeti birbirinden ayırarak gerçekleştirilmiştir. İlim tasavvurumuza aykırı olarak gerçekleşen bu tasnif, kâinat kitabı ile küçük kâinat demek olan insan kitabını, ezeli kitap Kur'an-ı Kerim'den ayırmıştır. “Âlim kullar ancak Allah'a en büyük saygıyı gösterir” (Fatır 35/28) ayeti kerimesinin siyak ve sibakına bakmadan saygıyı gösterecek âlimler sadece İslamî ilimlerle tahdit edilmiştir. Hâlbuki fıkıh, hadis, siyer vs. ne kadar İslamî ise matematik, coğrafya, biyoloji de o kadar İslamî ilimdir. Yaşanılan bu zihni parçalanma birinci kırılmayı işaret eder.

İkinci kırılma ise modern zamanlarda pozitivistimin de etkisiyle “bilgiyi bir güç olarak” görmüş ve sadece tecrübi bilgiyi ilim kabul etmiştir. Vahyi, aşkın olanı bilginin içinden çıkararak “Habibim deki; hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (Zümer 39/9) ayeti kerimesi kâinat ve insanı dışarda bırakarak ilim sınırlandırılmıştır. Bu da ilim medeniyetimizde yaşanan ikinci kırılmadır.

Hâlbuki bir bütün olarak medeniyetimize baktığımızda âlim, din ile hayat, akılla vahiy, kâinatla insan, insanla Kur'an arasında ilişkiyi kurabilmektir. Gaye ilimle hikmeti, hikmetle irfanı birleştirebilmektir. Sadece dinî bilgiye götüren değil insanlığa faydalı olan her türlü bilgi ve yöntem götüren bilgi kıymetlidir. Nitekim İmam Şafi “İlim ezberlenen malumat değildir. İlim faydalanılandır” der. İlim, bizim hakikat ile doğrudan ilişki kurmamızı sağlamalıdır. İslam'da Âlimin ve ilmin zıddı cahil olmadığı gibi, ilim ve âlim de sadece bilgiye sahip olmaktan ibaret değildir. Öyleyse âlim kime denilir? İlim nedir? İlimi sadece bir merak olarak kabul edersek âlim kelimesine haksızlık yapmış oluruz. İlim hakikatin peşinde olmak, hakikati bulmaktır. Sadece teorik olarak hakikate ermek de değildir. Aynı zamanda ulaştığımız hakikate ram olmaktır. Âlim, erdem, adalet, fazilet, bütün güzellikler ve iyiliklere erme çabası içinde olan kimsedir.

Allah-ü Teâla En'am suresinde güneşe, aya ve yıldızlara bakarak Hz. İbrahim'in (as) İlahî bilginin hakikatine ulaşabilmesini temsili olarak anlatmaktadır. Buradan hareketle bizim de hikmet yıldızına, ilim ayına ve marifet güneşine ihtiyacımız vardır. Bilgi usul ve vusul olmadan sadece bir malumat yığını haline dönüşür. Oysa ki hikmet bize usul, marifet bize vusul vermektedir. Bilginin gayesi hakikat yolunda olmak, hikmetin gayesi hakikate ulaşmanın yolunu bulmak, marifetin gayesi ise hakikate vasıl olmanın yollarını göstermektir. İlim hikmet ve marifet bu yolun birbirinden ayrılmaz parçalarıdır.

Üzülerek belirteyim ki; “ilim nedir? âlim kimdir?” tartışması İslam âleminin en önemli tartışmalarından biridir. Bu sorulara çözüm bulunmadığı sürece Türkiye'de sayıları 100'ü

aşan ilahiyat fakültesi ve bunlara alternatif olma iddiasındaki kurumsallaşmamış bireysel çabaları dikkate aldığımızda yirmi birinci asra bir medeniyet sunmamız çok da mümkün görülmemektedir. İslam dünyası olarak “dinle hayat ve nasla gerçeklik arasında ilişki kurabilen” âlimler yetiştiremediğimiz takdirde günümüz insanının sorunlarına çözüm bulamaz ve âlimlerin en büyük görevi olan toplumumuza yön vermemiz mümkün görülmemektedir. Bir an önce âlimin efradını cami ağıyarını mani bir tarifini yaparak ilim, hikmet ve marifet birlikteliğini sağlamalıyız.